

ÖNCESİ VE SONRASI: ERMENİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE İŞGÜCÜ GÖÇÜNÜN NEDENLERİ VE GÖÇMEN İLİŞKİ AĞLARI

Before and After: Determinants of Labor Migration from Armenia to Turkey and Migrant Networks

*Lülüfer Körükmez**

Özet

Bu makale, Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra başlayan Ermenistan'dan Türkiye'ye göç akışında, göçmen ağlarının rolünü konu almaktadır. Çalışma, farklı ağ konfigürasyonlarını ve bu ağların göç sürecinde nasıl etki gösterdiğini açıklamayı hedeflemektedir. Kişiler arası ve etnik gruplar arası bağları da içeren göçmen ağları, göçmenler ve göçmen olmayanları, hem belirli bir yerde hem de ulus-ötesi alanda birbirine bağlar. İstanbul'da yapılan alan çalışmasından elde edilen veriler, hem göç öncesi hem de sonrasında göçmen ağlarının önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Ağları, Ermenistan, Türkiye, Etnik bağlar ve sınırlar

Abstract

This article focuses on the role of migrant networks in migration flow from Armenia to Turkey after dissolution of The Soviet Union. The aim of the investigation is to find the different configuration of networks and how those networks serve to migration process. Those configurations including interpersonal and inter-ethnic ties channel migrants and non-migrants both in a particular place in transnational space. The findings that are derived from a fieldwork conducted in Istanbul shows the role and importance of networks both before and after the migration.

Keywords: Migrant networks, Armenia, Turkey, Ethnic bounds and boundaries

* Dr. Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
(luluf.korukmez@ege.edu.tr)

Giriş

Sovyetler Birliği döneminde, Ermenistan ve Türkiye arasında, ilişkiler ve insan hareketleri, neredeyse sıfır noktasındaydı. Sovyetlerin dağılması ve Ermenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra akışlar yeniden başlamıştır. İnsan ve mal hareketlerinde, 2000'ler sonrasında politik yakınlaşma ve özellikle sivil toplum örgütlerinin çabalarıyla "iki ülkenin ve halklarının yakınlaştırılmasını" hedefleyen çalışmalara rağmen hâlâ tam bir normalleşmeden bahsetmek mümkün değildir. Öte yandan tarihsel ve politik birikimin sonucu olarak, her iki ülkede de diğerine yönelik önyargılar, negatif atıflar ve milliyetçi söylemin etkili olduğunu görmek mümkündür. Bu makalede, söz konusu sosyo-politik durum içerisinde, Ermenistan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan işgücü göçünün nedenleri, oluş biçimi ve göç sonrasında kurulan sosyal ağlar analiz edilmeye çalışılacaktır.

Ermenistan'dan Türkiye'ye doğru göç, 1991'de Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından başlamış olmasına rağmen ancak 1990'ların sonlarında ivme kazanmıştır. 1980'lerin başından itibaren Ermenistan'dan dışarı göç başlamıştır. Ancak, bu göçler büyük oranda eski Sovyet ülkeleri, Amerika ve Avrupa Birliği ülkelerine yönelmiştir. Ermenistan ve Türkiye komşu ülkeler olmasına ve Türkiye'nin ağır vize uygulamaları olmamasına karşın, göçün Türkiye'ye doğru da akmaya başlamasının görece geç olmasının sebeplerinin büyük orandan tarihsel ve politik sebepler olduğu tahmin edilebilir.

Ermenistanlı göçmenlerin sayısı diğer göçmen gruplarından daha az ya da onlara yakın olmasına rağmen, gerek politik gerekse basında yapılan tartışmalar ve içerikleri dikkate alındığında, belirleyici olanın göçmenlerin etnik ve milli kökeni olduğu söylenebilir¹. Herhangi bir göçmen grubunun sayısının, göç tartışmalarında ve politikalarında konu dışı olduğu söylenemez; ancak söz konusu etnik ve milli köken bakımında negatif atıflarla yüklü bir göçmen grup olduğunda, tartışmanın boyutları ve içeriği değişmektedir. Dolayısıyla, Ermenistanlı göçmenlerin sosyal, politik ve kültürel olarak kendileri hakkında negatif yüklemelerin olduğu, aynı zamanda aynı etnik kökenden resmi bir azınlığın da var olduğu coğrafyaya göçmeleri, nitelik bakımından diğer göçmen gruplarından farklılaşmalarına sebep olmaktadır.

Bu makalede de, Ermenistan'dan Türkiye'ye göçün sebepleri ve oluş biçimi açıklandıktan sonra, göç öncesi ve sonrasında kurulan sosyal ağlar analiz edilmeye çalışılacaktır.

¹ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/10/08/248014.asp>
<http://siyasetendogru.com/2012/01/>
<http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/01/28/40.bin.kacak.ermeni.var.iade.etmiyoruz/510889.0/index.html>
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/03/100316_bbc_erdogan_intw_update.shtml

1. Göçmen Ağları

Göçmen ağları, akraba, arkadaş ve diğer tanıdıklardan oluşan ve içinde insanlar arası etkileşim yoluyla harekete geçen kaynakları barındıran yapılar olarak görülür. Ancak, tek işlevi göçmenler için göç sürecini kolaylaştırıcı kaynaklar sunmak değildir. Göçmenlerin seleksiyonu, hedef ülke seçenekleri, hedef ülkede iş bulma olanakları gibi göç sürecindeki önemli faktörlerden etkilenmesi nedeniyle, göçün doğasını da belirler (Goss ve Lindquist, 1995: 329).

Göçmen ağları, göçmenler, eski göçmenler, potansiyel göçmenler ve göçmen olmayanları, akrabalık, arkadaşlık, ortak köken gibi bağlar aracılığıyla birbirine bağlar. Bu nedenle, göç kararının alınması, göç, ya da göç akışlarının devamında olduğu kadar göçün sonuçları üzerinde de etkilidir (Boyd: 1989: 639). Ağ, yeni göçmenler için, göçün getireceği seyahat, konaklama gibi parasal masrafların yanı sıra psikolojik bedelleri de azaltır. Söz konusu bedelleri azaltma işlevi, göç olasılığının artmasına neden olabilir. Öte yandan, ağ, göçmen sayısı arttıkça güçlenir ve ağ güçlendikçe göçmen sayısı artabilir (Massey, 1988: 396-397).

Dayanışma ağları, pek çok imkânı sağlama işlevinin yanı sıra kısıtlama fonksiyonunu da içerir. Göçmenler, içinde yer aldığı ağlara gömülü ve ağlarda dolaşan kaynaklardan, enformasyondan sahip oldukları bağlar yoluyla yararlanma avantajını ellerinde tutmakla birlikte, yapısal faktörler ya da üyelerin ve/veya cemaatlerin kaynakların akışında bekçi rolü oynadığı durumlarda ağın kısıtlayıcı etkilerine de maruz kalabilirler (Vatsa, 2004: 10). Bu nedenle ağların negatif etkileri üzerinde de durmak gerekir. Ağın bazı üyeleri, yeterli sosyal sermayeye sahip olmamalarından ötürü, ağda yer alan diğerlerine göre daha az yararlanabilir. Bu süreç onları diğer güçlü üyelerden daha kırılgan yapabilir. Aynı zamanda, aynı etnik gruptan olanlar arasında sömürü sık görülür. Ek olarak, kişiler dâhil oldukları ağ sebebiyle marjinalleşebilirler; eşitsiz politik kontrol ve eşitsiz kaynak dağılımına maruz kalabilirler. Öte yandan ağ üyeleri arasında da, eski ve yeni üyeler arasında farklar oluşabileceği gibi, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite gibi sebeplerle de ağdan dışlanmalar gözlemlenebilir (a.g.e. :16-18).

Göçmen ağları, göç sürecinin her safhasında önemli rol oynamakla birlikte, ne göçmenler ne de söz konusu ağlar, bunları saran toplumsal çevreden ayrık veya soyutlanarak düşünülemez. Ağlar, çevreyle etkileşimi içinde, dinamik ve değişkendir. Göçmenler de, kaynaklara, bilgilere ve kontaklara ulaşmak için sadece ağlara ve komünitelere bel bağlamazlar. Tersine göçmenlerin daha geniş dünya görüşleri ve yaşam şansları, sosyal çevre ile etkileşimleri içinde yeniden şekillenir (Gold, 2005: 276).

Bir ağ, bireyler, bireylerin oluşturduğu kolektifler ve kurumlar arasında bağlar temelinde oluşur. Sosyal bağlar, arkadaşlık, saygı, ticari ilişkiler vb. biçiminde olabilir. Sembolik bağlar ise "katılımcıların ortak anlamlar, beklentiler

ve simgeler yükledikleri hem yüz yüze hem de dolaylı, algılanan bağlardır. Sembolik bağlar aynı dini inancın, dilin, etnik ya da milli grubun mensuplarını içeren doğrudan ilişkilerden daha öteye uzanabilirler... Sembolik bağların bu tür cemaatlerdeki en önemli işlevlerinden biri, birçok yönden farklı olan bir isimsiz yabancılar yığınına kaynaştırmaktır” (Faist, 2000: 147).

2. Yöntem

Bu çalışma, İstanbul’da Eylül 2011-Nisan 2012 arasında gerçekleştirilen alan araştırmasının verilerine dayanmaktadır. Görüşmeler, göçmenler – Ermenistanlılar- ve göçmen olmayanlar –Türkiyeli Ermeni azınlık üyeleri ve Türkler- olmak üzere iki kategoride gerçekleştirilmiştir. İlk kategoride 42, ikinci kategoride ise 29 görüşme gerçekleştirilmiştir.

Alan çalışmasında, derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine mülakatların yanı sıra, ikincil kaynakların taranması ve mümkün olduğu takdirde konunun daha iyi anlaşılmasına yardım olabilecek nicel veriler de taranmıştır. Bu kapsamda, Ermenistanlı göçmenlerle ilgili yazılı ve görsel basında çıkan haberler taranmıştır. Çalışma süresince Türkiye’de Ermenistanlı göçmenlerle ilgili haberler takip edilmekle birlikte, genel olarak Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin sosyal, politik ve ekonomik boyutuyla ilgili haberler ve analizler hem Türkiye basınından hem de İngilizce/Türkçe yayın yapan Ermenistan basınından takip edilmiştir.

3. Göçün Motivasyonları ve Göçmenlerin Sosyo-Demografik Özellikleri

a. Göçe Yol Açan Nedenler

Ermenistan dışarı göç rakamlarının oldukça yüksek olduğu ülkelerden bir tanesidir. 1980’lerin sonlarından itibaren başlayan Ermenistan’dan dışarı göç, 1988 depremi, 1989 Karabağ Savaşı ve son olarak Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte artış göstermiştir. Makaryan’a göre, Sovyetlerin yıkılmasının ardından ortaya çıkan nüfus hareketlerinin üç sebebi vardı: Etnik azınlıkların anayurtlarına gönderilmesi, ekonomik zorluklar sebebiyle göç ve son olarak savaş, çatışma, politik çalkantılar ve yolsuzluklar (2012: 2). Ermenistan’da buna ek olarak 1988 Aralık ayında gerçekleşen deprem ülkenin sanayisinin üçte birini yok olmasına yol açtı. Öte yandan, 1989’da başlayan Karabağ Savaşı durumu daha da kötüleştirmiştir. 1988-1989 yıllarında toplam 200 bin kişi Ermenistan’dan dışarı göç etmiştir; ancak bunların büyük bölümü geri dönmüştür. Söz konusu göç Ermenistan tarihindeki ilk ve en büyük göçtür (IOM, 2008: 12). Bu dönemde başlayan göçler, ekonomik ve politik durumun henüz iyileşmemesi sebebiyle devam etmektedir ve dışarı göç Ermenistan’da büyük sosyal problemlerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir².

² <http://www.azernews.az/region/61319.html>

<http://en.trend.az/regions/scaucasus/armenia/2175348.html>

b. Türkiye'ye Göçün Nedenleri

Ermenistan'dan dışarı göçte ilk hedef ülke Rusya'dır ve bunu eski Sovyet ülkeleri izler. Tarihsel, dilsel, coğrafi yakınlık ve bunun bir ürünü olarak psikolojik kolaylık, geçirgen sınırlar -vizesiz giriş- (Ivakhnyuk, 2006: 1-2) gibi faktörler bu yönelişin sebeplerinden bazılarıdır.

Buna karşılık son yıllarda, Rusya'da göçmenlere yönelik olumsuz tutum ve hatta saldırıların artışı sebebiyle (Yudina, 2005; Derderian, 2007) göç destinasyonları farklılaşmıştır.

Türkiye'deki Ermenistanlı göçmenlerin neredeyse tamamı, Rusya'ya göç etmiş bir akrabaları veya tanıdıkları olduğunu söylemektedirler. Bir kısmı ise Türkiye'den önce Rusya'ya göç ettiklerini ancak göçmenlere yönelik olumsuz tutumlar, iş bulmadaki sıkıntılar veya eşlerinden ayrılmaları sebebiyle geri döndüklerini belirtmektedirler.

Örneğin, Artak³, Rusya'ya tekrar gitmek istemesinin sebebini, Ermenilerin, Özbeklerle ve Kırgızlarla fiziksel benzerlikleri nedeniyle onlarla karıştırdıklarını; bu nedenle de kendilerine karşı şiddet olaylarının olması olarak gösteriyor. Ermenistanlı göçmenler Rusya'da, diğer ülkelere gelen göçmenlerle karıştırılmamak için, haç taktıklarını belirtiyor.

ABD ve AB ülkeleri ise yine göçün yöneldiği önemli hedef ülkelerdir. Bu ülkelerde Ermeni diasporasının varlığının yanı sıra, burada yaşayan akraba ve tanıdıkların oluşturduğu ağ önemlidir.

Sınır komşusu olmasına rağmen neden Ermenistan'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayılarının diğer ülkelere gidenler kadar büyük olmadığı⁴, tarihsel ve politik problemler dikkate alınarak açıklanabilir. Ancak bu durumda Türkiye'ye göç edenlerin neden buraya göç ettikleri sorusu önem kazanır. Bu nedenle mülakatlarda neden ve nasıl Türkiye'ye gelmeye karar verdikleri sorulmuştur.

Amerika ve Avrupa ülkelerine gitmeyi istemekle birlikte, bunun için gerekli masrafları karşılamayan ve/ya gerekli evrakları tedarik edemeyenler Türkiye'yi tercih etmektedirler.

³ Erkek, 25 yaşında, Otopark görevlisi. Görüşme Tarihi: Ocak, 2012

⁴ Ermenistan'dan Rusya ve Eski Sovyet ülkelere önemli miktarda sezonluk göç olmasının yanı sıra (Chobanyan, 2012). Hedef ülkede yerleşmek için göç edenlerin rakamlarına bakıldığında ise her yıl 60.000 kişi Rusya'ya gitmektedir. Bunu Ukrayna takip etmektedir (IOM, 2009: 1). Türkiye'deki Ermenistanlı göçmenlerin sayısına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Basında, politikacılar tarafından 40.000-100.000 arasında değişen farklı rakamlar zikredilmesine karşın, konu ile ilgili çalışan akademisyen, gazeteciler ve Türkiyeli Ermenilerin fikri ise bu sayıların gerçeği yansıtmaktan çok uzak olduğudur. Bu kişilerin tahmini ise 15.000-25.000 arasında değişmektedir (Bireysel görüşmelerde dile getirilen rakamlar).

Örneğin 25 yaşındaki Vazgen⁵, “Almanya, Fransa gibi” ülkelere göç etmeyi isteyeceğini belirtiyor. Saro ve eşi ise yine maddi olanaklarının yetmemesi sebebiyle Türkiye'ye geldiklerini söylemektedirler.

Başka yere gidemezdik çünkü paramız yetmezdi en uygun yer burayı bulduk (Saro⁶)

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'ye göç eden Ermenistanlı göçmenlerin birçoğu için Türkiye tek seçenektir. Bir yandan Ermenistan'da iş bulamama ve/ya ücretlerin düşüklüğü, diğer yandan daha fazla gelir sağlayabilecekleri ülkelere gitmeye sosyal ve finansal sermayelerinin yetmemesi, onları Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakmıştır.

Öte yandan Türkiye'nin vize rejimi ve enformel sektörün büyüklüğü göçmenler için bir çekici faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece Ermenistanlı göçmenler değil, diğer pek çok ülkeden gelen kişi için vize rejimim esnekliği bir kolaylık oluşturmaktadır. Öte yandan Türkiye'de güçlü ve yaygın olan enformel sektör, göçmenler için önemli bir faktördür. Toksöz vd.' ne göre, “eski sosyalist ülkelere gelen göçmenler enformel ekonomi ve istihdama entegre olmuştur. Sundukları işgücü arzı işgücüne talep olduğu için işlevsellik kazanmıştır” (Toksöz vd., 2012: 22).

c. Göçmenlerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Türkiye'ye göç etmiş olan Ermenistanlı göçmenlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.⁷ Ermenistan'dan yurtdışına göçte, erkeklerin göçünün baskın olmasına karşın (OSCE, 2008), Türkiye'ye gelen Ermenistanlı göçmenlerin çoğunluğunu kadınların oluşturması açıklamaya muhtaçtır.

Sassen (2000), kadınların, hayatta kalma, kar sağlama ve hatta devlet gelirleri için önemli bir kaynak oluşturan sınır-aşırı dolaşımın içinde yerinin giderek arttığını belirtir. Sassen, hane ve komünitelerin bütün olarak hayatlarını idame ettirebilmelerinin giderek daha fazla kadınlara bağlı hale geldiğini belirtir; bu süreci de *hayatı idame ettirmenin feminizasyonu* olarak adlandırır (Sassen, 2000: 506). Bu çalışma kapsamında görüşülen kadınlardan, ilk dönem gelenler, yalnız gelmiş olmalarına karşın, daha sonra gelenler, eşleri, kardeşleri veya babaları ile birlikte göç etmişler ya da süreç içinde onları da getirtmişlerdir.

Taşçı'nın (2010) -*Parreñas*'a atıfla - hatırlattığı gibi, kadın ve erkekler küresel ekonomi içinde farklı görevleri yerine getirirler ve bu süreç içinde kadınlar kadın işgücüne, erkekler ise erkek işgücüne ihtiyaç duyulan

⁵ Erkek, 25 yaşında, ayakkabı atölyesinde işçi. Görüşme tarihi: Mart, 2012

⁶ Erkek, 70'li yaşlarında, boya-badana, tamirat ustası. Görüşme tarihi: Eylül, 2011.

⁷ Ozinian'ın çalışmasında kadınların oranı %95 erkeklerin ise %5 olarak verilmiştir (Ozinian, 2009: 17). Ancak bu oranın temsiliyeti tartışmalıdır, zira bu oran Ozinian kendi çalışmasına katılanların oranıdır ve bu verinin genel göçmen nüfusuyla bir projeksiyon yapılmamıştır.

coğrafyalara göç ederler (Taşçı, 2010: 55-56; Parreñas, 2000). Göç edilen coğrafya, kadınlar için, yeniden üretici emeğe⁸ ihtiyacın olduğu destinasyonlardır. Bu ayrışma, "Kadınların göç etmesi ve ev içi hizmetlere girişi, küresel ekonomi içinde yeniden üretici işgücünün yaratılması" sürecinin bir parçasıdır (Parreñas, 2000: 560).

Kadınlar, genellikle ev içi hizmetlerde – yeniden üretici emek-çalışmaktadırlar. Hasta-yaşlı-çocuk bakımı, temizlik gibi işler ön sıralarda yer almaktadır⁹. Az sayıda göçmen, bu alanın dışına çıkarak, insani sermayelerini kullanma olanağı bulabilmektedir ki bu kişiler genellikle yaşça daha genç olanlardır. Göçmenlerin, iş bulmada aktive edebildiği en önemli sermayeleri yabancı dil bilgileri, Rusça, İngilizce, Ermenice bilmeleridir: Laleli ve civarındaki ve az sayıda da olsa Osmanbey'deki (Şişli) mağazalarda, tezgâhtar olarak çalışma imkânı bulabilmektedirler.

Türkiye'de, özellikle büyük şehirlerde orta, orta-üst ve üst sınıflarda doğan ev içi hizmet alım ihtiyacı (Toksöz ve Ünlütürk Ulutaş, 2012), ev içi hizmet sektörünün büyük oranda erkek akrabaların patriarkal güdümünde olması (Akalın, 2007) ve göçmen kadınlara daha az sosyal ve hukuksal güvenceyle çalıştırılması (Danış, 2007) sebepleriyle, İstanbul'daki Ermenistanlı göçmen kadınların erkeklerden sayıca fazla olmaları açıklanmış olur. Başka bir deyişle, İstanbul'a gelen göçmenlerin büyük bölümünün kadın olmasının bir diğer nedeni İstanbul'daki iş olanaklarıdır.

Erkekler ise genellikle, eşlerinden ya da annelerinden sonra, onları takiben göç kararı almaktadırlar; fakat erkekler, kadınlara nazaran iş bulmakta daha fazla zorlanmaktadırlar.

*Ermenistan'da hiç iş yok erkekler için, burada da bulmak zor
(Gagik¹⁰)*

Yukarıdaki sözleri söyleyen Gagik, ilk geldiğinde bir inşaatta iş bulabilmiş olmasına karşın, uzun işsizlik dönemleri geçirdiğini belirtmektedir. Altı ay işsiz kaldığı dönemler olduğunu belirten Gagik, görüşmenin yapıldığı dönemde yine işsizdi. Daha sonraki süreçte, Ermenistan'a dönmek zorunda kalan bir arkadaşının yerini doldurmak için "eşya taşıma işi"ne girdiğini

⁸ *Yeniden üretici emek* (reproductive labor), işgücünün devamı ve yeniden üretimini sağlayan işgücüdür. Feminist çalışmalarda, kadın, hanede karşılığı ödenmeyen emeği yoluyla, işgücünü üretmeleri sebebiyle kapitalist üretim biçiminin merkezinde yer alırlar. Öte yandan, Anderson'a göre, hane içinde kadın göçmen işgücüne duyulan ihtiyaç, sosyal politikalar ve demografik baskılar kadar toplumsal cinsiyet ve ırk'ın sosyal inşasına gömülüdür (Anderson, 2011).

⁹ Ozinian'ın yaptığı çalışmada göçmen kadınların %72'inin ev içi işlerde, %18'inini hemşirelik, %6'sının tezgâhtarlık ve %4'ünün de düzensiz işlerde çalıştığı belirtilmektedir (Ozinian, 2009: 13, tablo 4).

¹⁰ Erkek, 28 yaşında, işsiz. Görüşme tarihi: Ekim, 2011.

söylemektedir. Gagik'in tersine ablası ve annesi, çok daha kolaylıkla iş bulabilmektedirler.

4. Göç Öncesi: Türkiye'deki Ermeni Cemaatinin Göç Açısından Etkisi

Türkiye ve Ermenistan'ın sorunlu ilişkileri, milliyetçi ve düşmanca algılar ve tarihsel miras göz önüne alındığında, Ermenistan'dan Türkiye'ye göç etme kararının nasıl alındığı ve bu karardan önce hedef ülke ilgili bilgiler, algılar önem kazanır.

Göçmenlerin kendi ifadeleri de İstanbul ya da Türkiye hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadıklarını ve/ veya negatif atıfların yoğun olduğunu göstermektedir.

...duydum, dediler 'Türkiye'de izin var'. Hiç bilmiyordum bizim kapılar kapalıdır, vize falan da gerekmiyor (Susan¹¹)

Buraya [İstanbul] gelmeden önce İstanbul'un alış-veriş yapılan bir yer olduğunu duydum. Dubai'den sonra ikinci yer. Fotoğraflara falan bakınca cennet olarak düşünüyordum (Karine¹²)

Türkiye'deki Ermeni azınlığın varlığının, göç öncesinde bir çekici faktör olduğu varsayılabilir. Fakat yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere, göç öncesinde, bu konudaki malumat düzeyi farklılık göstermektedir. Anahit, Türkiye'de yaşayan Ermeniler ve tarihi hakkında bilgisinin olduğunu söylüyor. Fakat bu bilgi göç için çekici bir faktör olarak ortaya çıkmamaktadır. Her ne kadar burada yaşayan Ermeniler olduğunu bilse de Türkiye'nin "düşman" olarak tanınagelmiş olması daha ağır basmaktadır.

...çocuklarım Türkleri düşman bildi. Burada başka söylüyorlar. Orada başka. Burada insanlar bana nasıl yardım etti ne kadar iyiydi çocuklarıma torunlarıma gelinime söyledim (Anahit¹³)

Biz kuzenim burada işe başladıktan sonra bize anlatmaya başladı. Böyle 'bir Ermeni cemaati var ellerinden geleni yapıyorlar' gibi şeyler duymaya başladık. Tabi hiçbir fikrimiz yoktu, hiç gelmediğimiz bir ülke, hiç görmediğimiz bir şehir ama tabi ki biliyorduk (Maria¹⁴)

Maria, ailesiyle birlikte göç etmeden önce, Türkiye'ye daha önce göç eden akrabalarından Ermeni azınlığın varlığı konusunda bilgi almış olmasına karşın, yine de belirsizlikler söz konusudur.

¹¹ Kadın, 50 yaşlarında, çamaşırhane işletmecisi. Görüşme Tarihi: Şubat 2012

¹² Kadın, 40 yaşlarında, işsiz. Görüşme Tarihi: Ocak 2012

¹³ Kadın, 50 yaşlarında, işsiz. Görüşme Tarihi: Şubat 2012

¹⁴ Kadın, 60 yaşlarında, bakıcı. Görüşme Tarihi: Eylül 2011

5. Göçten Sonra

a. Toplanma Noktası: Kumkapı

Kumkapı eski bir Ermeni yerleşim yeridir. Ermeni Patrikhanesi 1641 yılında Samatya'dan Kumkapı'ya taşınmıştır. O zamandan bu yana, Samatya-Yeni Kapı- Kumkapı hattı çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu bölge olarak bilinmektedir (İnciciyan, 1956'dan aktaran Taşçı, 2010). Kumkapı'da Patrikhanenin yanı sıra, Ermeni kilise ve okulları da mevcuttu.. Okulların biri hariç hepsi, Ermenilerin mahalleden taşınması sonucu öğrenci sayısındaki düşüş sebebiyle kapanmıştır. Bugün sadece Bezciyan Ermeni İlköğretim Okulu mahallede yer almaktadır. Patrikhane dışında, Kumkapı ve civarında - Gedikpaşa, Yeni Kapı- dört tane Ermeni kilisesi bulunmaktadır.

1980lerden başlayarak Kumkapı yoğun bir dönüşüm geçirmiştir. 1980lerde iç göçün, 1990'lardan itibaren ise dış göçün hedef noktası haline gelmiştir. Küçük atölyelerin ve bavul ticaretinde önemli yer tutan mağazaların bulunduğu Laleli'ye yakın olması, bu konuda etkilidir. Söz konusu dönüşüm süreci içinde Kumkapı'da yaşayan Ermeni azınlık mensupları birer birer mahalleden ayrılmıştır. Bugün Kumkapı civarında yaşayan çok az sayıda Türkiyeli Ermeni vardır. Mahalleden ayrılan Ermeniler ise büyük oranda Kurtuluş- Şişli- Feriköy ve Yeşilköy-Bakırköy civarına taşınmıştır.

Mahallenin bugünkü sakinlerini büyük oranda iç göçle gelenler, çoğunlukla Kürtler oluştururken, geri kalanları ise yoğunlukla dış göçle gelenlerden oluşmaktadır. Kumkapı bugün, dünyanın her yerinden gelen göçmen, mülteci ve sığınmacıları barındırmaktadır.

Taşçı, Patrikhanenin taşınmasının ardından üç bölgeden oluşan – Kumkapı- Gedikpaşa- Kapalıçarşı- bir "etnik semt" olduğunu ve bu üç bölgenin bir tür mekânsal süreklilik oluşturduğunu belirtmektedir: Kumkapı yerleşim yeri, kamusal ve özel alan arasında bir koridor olan Gedikpaşa ve işyerlerinden oluşan Kapalıçarşı civarı (Taşçı, 2010: 114).

Günümüzde, Kumkapı'da yaşayanlarda olduğu gibi Gedikpaşa'daki ve Kapalıçarşı'daki işyerlerinin sahipleri Ermeniler ve iç göçle gelmiş diğer göçmenlerdir. Her ne kadar bu bölge, bir etnik yerleşim yeri olma özelliğini kaybetmiş olsa da, son yirmi yıldır çok-etnikli bir göçmen yerleşim yeri haline gelmiştir.

Ermenistanlı göçmenler de göçün başladığı dönemden bu yana yoğunlukla Kumkapı'ya gelmekte ve yerleşmektedirler. Erivan'dan kalkan otobüs Emniyet Garajından seferini tamamladığında göçmenler, hem diğer Ermenistanlı göçmenleri hem de nereden olursa olsun yeni gelmiş göçmenlerin ihtiyaçlarına yönelik hizmetlere –özellikle geçici barınma- ulaşabileceği Kumkapı'ya yönelmektedirler.

Mesch, yeni gelen göçmenlerin, göçmen mahallelerine –genellikle kent içinde düşük gelirli mahalleler- yerleşimi, özellikle ilk aşamada göçmene çeşitli

faydalar ve fırsatlar sağlayabileceğini söyler. İlk olarak, göçmenin başlangıçtaki adaptasyonuna yardımcı olurken sosyal, duygusal, kültürel destek kadar diğer kaynaklar hakkında da –barınma dâhil- bilgi de sağlar. İkinci olarak, göçmenlerin iş bulmalarında işlevsel olabilir. Üçüncü olarak, göçmen girişimciler için güvenli bir pazar sağlar çünkü göçmenler kendileri gibi olanların ihtiyaçlarını daha iyi bilebilirler ve onlara kendi dillerinde hizmet vererek daha ikna edici olabilirler. Dördüncü olarak, göçmenlere karşı kamudaki genel algı negatif olduğu durumda, bir korunaklı alan sağlayabilir (Mesch, 2002: 913). Bu bağlamda, Kumkapı, göçmenler için yukarıda sayılan faydalardan birkaçını sunmaktadır.

Özellikle göçün ilk yıllarında gelen öncü göçmenler, İstanbul'a ulaştıklarında, hiç kimseyi tanımadan, çok az parayla, bilmedikleri bir şehre, ülkeye gelmişlerdi. Bu nedenle Kumkapı'nın sunduğu alan hayatidir.

İndim öyle ağılıyorum, hiç kimse yok. Şoför geldi Türkçe konuşuyor anlayamıyoruz. Kimse gelip de sormuyor 'abla neden ağılıyorsun?' Ben öyle bir saygısızlık görmedim hayatımda. Sonra geldi bir karı koca dedi 'sen Ermeni misin?' Dedim 'evet'. Dedi 'niye ağılıyorsun?' Dedim böyle böyle. Dedi 'burada bir kadın var; Ermenilere ev veriyor, iş buluyor, yemek yiyorsunuz' dedi ama dedim 'benim bu kadar param var' dedim. 'Neyse sonra kapatırsın' dediler... Acayip bir evdi anlatamam. İki odalık bir ev kalıyorduk on beş kişi. Hepsi Ermenistan'dan gelen işçiler vardı. Yerlerde ceketler vardır onların üzerinde yatıyorlardı. Kadın beni gece aldı. Hemen anlatmak gerekiyor. Her şeyi anlatıyorsun; bana dedi 'sen neden geldin buraya?' Dedim 'zor durumda kaldım'. Ben de güzel giyinmişim, gelmişim. Herkes köyden gelmiş kadınlar; köyden gelenler başka türlü halleri, konuştukları başka (Susan)

Susan, ilk gece barınma ihtiyacını karşılayabilmesi tam da Kumkapı'nın bir göçmen mahallesi olması sebebiyle olmuştur. Daha sonrasında ise hem Susan hem de diğer göçmenler için devamlı barınma ihtiyacı yine aynı mekanizma yoluyla sağlanabilmektedir. Ev sahipleri ve emlakçılar, bu bölgede ev kiralamak isteyenlerin oturma ya da yaşama izni olmayan kimseler olduğunu bilmektedirler. Bu nedenle göçmenler, "yasa dışı" olmalarına karşın, ev kiralayabilmektedirler. Ayrıca, tek başına ev kiralamaya ekonomik gücü yetmeyenler, emlakçılar ya da diğer göçmen tanıdıkları vasıtasıyla birkaç kişi birden ev kiralayabilmektedirler.

Göçmenler bazı hizmetleri kendileri başvurup alamayacakları için, emlakçılar veya ev sahipleri bu işleri üstlenebilmektedir. Örneğin eve internet hattı alma bu durumlardan bir tanesidir.

Susam'ın örneğinde hem göç sürecinde aracılık eden hem de komisyonculuk yapan iki farklı kişinin yardımını görmek mümkündür. Aracılar ve

komisyoncular, köken ülkeden çıkıp, hedef ülkeye varış ve sonraki süreçte iş, barınma, iletişim kurma vb. gibi her ihtiyaçta yeniden başvuru alan kimselerdir.

Aracılık, göçün her safhasında göçmenler ve göçmen olmayanlarca gerçekleştirilmektedir. Göç ağlarının oluşum aşamasında, en önemli araçlar bavul ticareti yapan kişiler iken, göç ağı kurulduktan sonra her bir göçmenin kendisi bir aracı konumuna gelmektedir. Yapılan görüşmelerde, göç öncesinde en önemli araçların, aynı zamanda bağların en güçlü olduğu aile üyeleri olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci aşamada ise arkadaşlar, komşular ve tanıdıklar gelmektedir. Belirtilmesi gerekli noktalardan bir tanesi, göçün ilk dönemi ile sonraki dönemi arasında aracılık biçimlerinin de değişmiş olduğu noktasıdır. İlk dönem göçmenler, göç etmek, iş bulmak, barınma problemlerini gidermek için her bir aşamada yeni araçlara başvururken, sonradan gelenler, gelmeden önce bir aracının bütün süreci planlaması üzerine göç etmektedirler. Göçmenler, artık kimsenin iş, ev vb. ayarlamaları yapmadan gelmediğini, tersine, işçi arayan birisini duyduklarında Ermenistan'da göç etmek için bekleyen kişiye haber vererek, bir nevi işe göre kişi çağırıldıklarını belirtmektedirler.

Elbette ki emlakçı, ev sahipleri, araçlar, komisyoncular ve diğer aktörler göçmenlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada devreye girmekle birlikte, bir yandan da bir sömürü mekanizmasının da dişlileri olabilmektedirler. Örneğin kira fiyatlarının yüksekliği, iş bulmaya aracılık edildiğinde birkaç maaş komisyon alma gibi.

Tüm bu ilişkiler göz önüne alındığında, göç ve mekân ilişkisinin durağan ve tek yönlü olmadığını söylemek mümkündür. Olanaklar ve fırsatların bir araya geldiği göçmen mahalleleri, aynı zamanda kısıtlamalar ve çatışmayı da yaratabilir; örneğin etnik gruplar arası önyargılar, dışlamalar vb. Öte yandan, mekânın göç ve göçmen için oluşturduğu bağlam kendiliğinden ortaya çıkmayacağı gibi tam da sosyal ve ekonomik ilişkiler içine gömülüdür.

b. Sınır Ötesi Ağlar

Bu kısımda Ermenistanlı göçmenlerin İstanbul'da kurduğu ilişkiler ve bu ilişkileri içeriğine daha ayrıntılı olarak bakılacaktır. Ermenistanlı göçmenler özelinde, coğrafyalar arası ve aynı coğrafyada topluluk içi ve topluluklar arası kurulan ilişkilere bakılarak, sosyal ağlara içkin olan sosyal sermaye türlerinin nasıl ve hangi koşullarda ne tür etkiler yarattığı analiz edilemeye çalışılacaktır.

Sosyal ağlar iki kategoride ele alınacaktır: Birincisi Türkiye-Ermenistan arasında kurulan ağlar ve ikincisi Türkiye'de kurulan ağlar. Sınır ötesi ağlar olarak Türkiye-Ermenistan arasında kurulan ağlar da kendi içinde iki kategoride incelenecektir: fiziksel ağlar ve sanal ağlar.

Fiziksel Ağlar: Ya da Göç kanalları

Burada fiziksel ağlardan kasıt, insanların ve malların, sınırlar arasında gerçekleştirdiği gerçek hareketliliği ve dolaşımıdır. Bir göç akımında insan, mal

ve bilgi akışları birbirinin içine geçmiş biçimde gerçekleşir. Yukarıda sosyal ağların göçün oluşumu ve devamındaki işlevi, göçmenler, göçmen olmayanlar ve potansiyel göçmenleri birbirine bağlaması (Boyd: 1989) üzerinde durulmuştu. Bu kısımda, söz konusu gruplar arasında ağın nasıl işlediği üzerinde durulacaktır.

Türkiye'ye göç kararının alınmasında fiziksel ağlar, özellikle bavul ticareti yapanlardan gelen malumatlar önemli yer tutmaktadır. Ayrıca, sınır-ötesi ağlar, kaynak ülkeden hedef ülkeye gidişler kadar dönüşleri de kapsar. Ancak, görüşme yapılan göçmenlerin büyük bölümü Ermenistan'a nadiren gidip gelebildiklerini ifade ettiler. Bunun başlıca nedeni, vize sürelerini aşmış oldukları için sınırdan çıkarken, ceza ödemek zorunda kalacak olmaları ve pasaportlarına sınır dışı damgası vurulmasıyla tekrar girişlerinin beş yıl süreyle yasaklanacak olmasıdır.

Anahit on iki sene önce geldiğinden bu yana hiç Ermenistan'a dönmemiştir. Rosanna ise annesi çok hasta olduğu için en son iki yıl önce gidebilmiş. Ancak çoğu durumda, Ermenistan'da kalan aile ve akrabalarının önemli zamanlarında ya da olaylarda, onların ziyaretlerine gidememektedirler. Göçmenler, mezuniyet, evlilik, doğum gibi önemli olaylarda dahi ailelerini ziyaret edememektedirler.

Bazıları ise, çoğunlukla erkekler, her ay giriş çıkış yaparak "vize tutmaya"¹⁵ çalışmaktadırlar. Bu nedenle ayda bir kere otobüsle Ermenistan'a gidip gelmektedirler. Bazen ise Ermenistan yerine Moskova'ya gidip gelenlere de rastlanmaktadır.

Yedi senedir Erivan-İstanbul arasında sefer yapan otobüs firmasında çalışan Vartan, hem kendisinin hem oğlunun her ay Erivan'a gidip geldiklerini söylemektedir. Benzer şekilde Saro da her ay bu yolculuğu yapmaktaydı. Saro, Erivan'a değil ailesi Gümrü'de olduğu için Gümrü'ye gitmeyi tercih etmektedir. Hem giderken hem gelirken ailenin iki tarafı arasında çeşitli hediyeler ve yardım taşımanın yanı sıra, Ermenistan'a gidip gelemeyen tanıdıklarının akrabalarının da gönderilerini taşımaktadır. Maria, Saro'nun Gümrü'den döndükten sonraki günlerde gerçekleşen yemekler için, "işte o zaman burda şenlik oluyor" biçiminde ifade etmektedir. Saro'nun seyahati sonrası gerçekleştirilen ziyarette, evde bir "ziyafet" yapılmaktaydı. Bu "ziyafet", her ay tekrarlanmaktadır; çünkü Saro gelirken yanında Ermenistan'dan yiyecek ve içecekler getirmektedir: çeşitli Rus ve Ermeni votkaları, yufka ekmek, yerel peynirler ve hatta yeşil sebzeler.

¹⁵ "Vize tutmak" tabiri göçmenlerin yasadışı duruma düşmemek için ülkeye giriş-çıkış yapmayı anlatmak için kullandıkları bir ifadedir. 1 Şubat 2012'de giren yeni kanuni düzenleme ile her ay giriş-çıkış yapmak mümkün olmayacaktır çünkü her girişte 30 günlük vize verilmeyle birlikte 180 gün içerisinde Türkiye'de 90 günden fazla kalmak kanuni olarak mümkün değildir.

Öte yandan, istisnasız bütün göçmenler kendileri gitmeseler dahi sürekli olarak Ermenistan'da kalan aile ve akrabalarına çeşitli yardım ve hediyeler göndermektedirler. Bunları ise aynı zamanda kargo hizmeti veren otobüs firmaları aracılığıyla yapmaktalar. Kargo ücreti, kilo başı beş dolardır. Kargo yolu ile yiyecekten yeni ya da kullanılmış kıyafete, küçük ev eşyalarına kadar hemen her şey gönderilebilmektedir.

Otobüs firmasına görüşme yaptığım sırada içeri giren bir göçmen müşteri Ermenistan'daki akrabalarına bir paket göndermek istediğini söyleyerek elindeki alışveriş poşetini gösterdi ve ücretin ne kadar tutacağını sordu. Alışveriş paketi içinde makarna, bisküvi, çikolata, tek içimlik kahve paketleri gibi ürünler vardı ve kargo ücreti de neredeyse pakettekiler kadar tutuyordu. Öte yandan sadece günlük ihtiyaçlar değil bazı durumlarda daha büyük ihtiyaçlar için de aynı gönderiler yapılabilmektedir.

Geçen sefer mesela, yatak odası gönderdik. Bizimkini değiştiriyorduk onu gönderdik... Giysileri gönderiyoruz çocukların buradan alıp çünkü aynı mal orada da var ama onlar iki katı ve seçim de az. Buradan internetten seçiyorum, 'istiyor musunuz?' diyorum; alıp gönderiyorum (Nayra¹⁶)

Türkiye-Ermenistan arasındaki ulus-ötesi hareketlilik, göçmenler için maddi ve yasal olarak maliyeti oldukça yüksektir: vizelerine deport işleminin yapılması, Türkiye'ye girişlerinin uzun süre yasaklanacak olması, gelir kaynaklarını yitirmek gibi. Bu nedenle insan akışları, malların ve malumatın dolaşımından daha sınırlıdır.

Sanal Ağlar

Zamansal ve mekânsal olarak göçmenler geldikleri sosyal, kültürel, politik bağlamdan uzak kalmaktadırlar. Ulus-ötesi göç yaklaşımının önemli argümanlarından birisi olan, teknolojik gelişmelerin yardımıyla "hem orada hem burada olma" fiziksel ağların yanı sıra sanal ağlar da yaratmaktadır. Teknolojik olanakların varlığı, göçmenlere, ulus-ötesi ağların kurulması yoluyla, köken ülkeyle olan özdeşliklerini ve eşzamanlılık hissi sunar (Aksoy ve Robins, 2008: 7). Ermenistanlı göçmenler de çeşitli teknolojik araçlar yoluyla Ermenistan'la olan bağlarını sürdürmektedirler.

Uydu yayını yapan Ermenistan kanalları Türkiye'den de izlenebilmektedir. Göçmenlerin bir kısmının uydu alıcıları bulunmakta ve bu yolla Ermenistan'daki gündemi takip edebilmektedirler. Göçmenler genellikle Ermenistan kanallarını haber programlarını takip etmek için izlediklerini söylemekler. Ancak çoğu Rusça bilen göçmenler, haberler için sadece Ermenistan değil, aynı zamanda Rus kanallarını da izlemektedirler.

¹⁶ Kadın, 40'lı yaşlarında, gazetede çalışıyor. Görüşme tarihi: Ekim, 2011

Evinde görüşme yaptığımız Larissa'nın¹⁷ televizyonu görüşme boyunca açıktı. Ermenistan kanallarını takip edip etmediği sorulduğunda, televizyon kumandasını eline alarak, teker teker izlediği farklı ülkelerden yayın yapan kanalları göstermiştir. Her açtığı kanalda, o ülkenin gündemine dair yorumlarını da ekledi. Gösterdiği kanallar Ermenistan, Türkiye ve Rusya kanallarıydı. Larissa'nın örneğinde görüldüğü gibi medya araçları ikiden fazla coğrafyayı birbirine bağlıyordu. Benzer şekilde Susan durumu şöyle ifade ediyor:

Evet, evde uydumuz var. Dört tane Ermeni kanalımız var. Oradan bakıyoruz. Rus kanallarına bakıyoruz, Putin'e ne diyorlar falan. 'Git Putin! Git Putin!' (Susan)

Ancak bazı göçmenler, arzu etmelerine rağmen, uydu yayını izleyebilmek için gerekli teknik malzemenin onlar için pahalı olması nedeniyle, Ermenistan kanallarını izleyemediklerini söylemektedirler. Çalıştıkları evlerde yatılı kalan kadınlar ise, evde uydu olmadığı ya da olsa dahi izlemeye vakitlerinin olmadığını ifade etmektedirler.

Aksoy ve Robins, Londra'da yaşayan göçmen Türklerin, Türk televizyon kanallarını izleme alışkanlıkları ile ilgili yaptıkları çalışmada, ulus-ötesi Türk kanallarını anlamamanın anahtarının, bu kanallarının banallikle ilişkisini anlamaktan geçtiğini belirterek; televizyonun göçmenlere sıradan, banal Türk yaşamını getirdiğini belirtmektedirler. Bu anlamda Türk televizyon kanallarının varlığı, Türk yemeklerinin, kıyafetlerinin ya da mobilyalarının varlığının bir devamı olarak algılanmaktadır (Aksoy ve Robins, 2008). Ancak Ermenistanlı göçmenler için bunun geçerli olduğunu söylemek güçtür. Onlar Ermenistan ya da Rus kanallarını, haber programları dışında neredeyse hiç izlememektedirler. Sıradan ve banal yaşamı getirecek olan, haber programlarından ziyade eğlence, sağlık, kültür programları olduğu düşünülebilir ki bu programları Türk kanallarından izlemektedirler.

Arada bir haberleri izliyorum... Mesela orda diziler var birkaç tane onu seyrediyorum. Çok Türk kanalları seviyorum. Burdaki dizileri kaçırmıyorum. O kadar Ermenistan kanalı... çok izlemiyorum (Varya¹⁸)

Göçmenlerin Türk kanallarını izlemesi öncelikle dil öğrenme kaygısıyla başlıyor denilebilir. Birçok göçmen Türkiye'ye ilk geldiklerinde dili öğrenmek için televizyon izlediklerini belirtmektedirler.

Göçmenlerin kendi aileleri, akrabaları ve arkadaşları ile ilişkilerde kullandıkları iki yol internet ve telefondur.

Bazı evlerde internet bulunmasına karşın çoğu durumda evde internet bağlantısı sağlamanın önünde engeller bulunmaktadır. Engellerden en önemlisi,

¹⁷ Kadın, 50 yaşlarında, temizlikçi. Görüşme Tarihi: Ağustos, 2008 (pilot görüşme)

¹⁸ Kadın, 31 yaşında, işsiz. Görüşme Tarihi: Ekim, 2011.

bir internet aboneliği sağlamak için geçerli kimlik ya da pasaportlarının olmayışıdır. Böyle durumlar, kiracısı oldukları evin sahibi veya bir tanıdıklarından kendileri için internet aboneliği almalarını istemektedirler ancak her zaman bu mümkün olmamaktadır. İkinci neden ise eve bir bilgisayar almadaki ekonomik zorluktur. Bilgisayarın bedelini bir kerede peşin olarak vermeye maddi koşulları yeterli olmayan göçmenler, taksitle de alamamaktadırlar; çünkü taksitli satışlar kredi kartları ile yapılmaktadır. Yine yasal statüleri olmadığı için bankaya kredi kartı başvurusu yapamamaktadırlar.

Araştırmacının evlerine sık ziyaretler yaptığı Gagik, eve bilgisayar ve internet bağlantısı almak istediklerini, bağlantı için ev sahibini belki ikna edebileceğini ancak bilgisayarı taksitli almak için olanaklarının olmadığını söyleyerek, kredi kartsız taksitli satış yapan mağazalar aradığını söylemiştir. Ermenistan'daki arkadaşları ile görüşmek için hemen her gün internet kafeye gittiğini ve bunun eve bilgisayar almaktan çok daha pahalıya mâl olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, annesi internet kafeye gitmediği için, onun kimseyle görüntülü görüşme imkânı olmuyordu.

İnternet kafeler bu anlamda göçmenler için oldukça önemli mekânlar. Kumkapı'da internet kafelerde, hemen her dilden konuşmalar duymak mümkün. Ancak çoğu zaman göçmenler internet kafe işletmecilerinden yardım almak zorunda kalmaktadırlar çünkü Türkçe okuyup yazamayanlar klavye ve bilgisayar kullanırken zorlanmaktadırlar. Bu nedenle göçmenlerin bir kısmı, yazılı değil görüntülü konuşmaları tercih etmektedirler, internet kafelerde klavye sesinden çok konuşma sesi duyulmaktadır.

Evde internet ve bilgisayarı olanlar, hemen her akşam Ermenistan'daki yakınlarıyla görüştiklerini söylemektedirler. Görüşme yapılan otobüs firmasında, bir görüntülü mesajlaşma programı devamlı olarak açık tutulmaktaydı. Bir yandan Olga, Ermenistan'daki kızına araştırmacı hakkında bilgi vererek, sorulan soruları anlatmaktaydı. Diğer yandan ise, yine internet üzerinden otobüs seferleri, yolcular ve kargo ile ilgili işler halledilmekteydi.

Telefonla iletişimin sağlanması ise iki türlü gerçekleşmektedir. Bir tanesi cep telefonu ile görüşmek bir diğeri de çağrı merkezleridir. Cep telefonu ile görüşmeler acil durumlarda ve kısa süreli yapılırken, eğer ucuz ya da kampanyalı konuşma seçeneği olursa daha sık ve uzun yapılmaktadır. Çağrı merkezleri ise genellikle internet kafelerle aynı mekânda bulunmaktadırlar.

Ermenistanlı göçmenlerin sanal ağlar yoluyla Ermenistan'la kurdukları ilişki, düzensiz göçmen olmalarından kaynaklanan çeşitli engellere takılmasına rağmen, göçmenler yine de ilişkilerini sürdürmenin ve artırmanın yollarını aramaktadırlar; zaman içerisinde ekonomik ve sosyal olarak daha fazla İstanbul'a entegre olan göçmenlerin ağları daha yoğun hale gelmektedir.

c. Türkiye İçindeki Ağlar

Düzensiz göçmenlerin buldukları ülkede sosyal ilişkilerden, ekonomik kazanımlara ve hatta entegrasyona kadar tüm hayatlarını etkileyen en önemli faktör “yasa dışı” statüde olmalarıdır. Yasa dışılık, göçmenlerin nereden geldiklerinden bağımsız olarak, devlet gözetimi dışında sınırın geçilmesi, vize süresinin aşılması veya izinsiz çalışmayı kapsar.

Göçmenler için yasa dışı olmak, sınır dışı edilme ihtimali anlamına gelir. Göçmenlerin, göç hedeflerini gerçekleştirmeye çalıştıkları ve süreç içerisinde ilişkiler geliştirdikleri, özetle bir hayat kurdukları coğrafyadan çıkarılmaları demektir. Bu, onların söz konusu süreç içinde pasif oldukları anlamına gelmez; sınır dışı edilme ihtimalini bertaraf etmek için çeşitli stratejiler geliştirirler. Ancak yine de bu ihtimal ve yasal statüleri maruz kaldıkları süreçler göçmenlerin yaşamını eğreti hale getirir. Ermenistanlı göçmenlerin Türkiye içinde göçmen ve göçmen olmayanlarla kurdukları ağları ve bunları etkileyen faktörleri anlamak için, sınır dışı edilme korkusu, ihtimali ve bununla baş etme stratejilerinden bir tanesi olan *görünmez olmayı* dikkate almak gerekir.

Bu kısımda Ermenistanlı göçmenlerin söz konusu bağlamda Türkiye içinde kurdukları ve/ya dahil oldukları ağlar ele alınacaktır.

Mahalle ve Mahalle Sakinleri

Yukarıda da bahsedildiği üzere Kumkapı, sadece Ermenistanlı göçmenler değil ancak dünyanın hemen her yerinden gelen göçmen, sığınmacı ve mülteciler için bir toplanma mekânıdır. Ne Ermenistanlı göçmenler ne de diğer ülkelerden gelenler sadece Kumkapı da yaşamamaktadır; şehrin farklı bölgelerine yayılmış durumdadırlar. Ancak yine de Kumkapı, bir göçmen mahallesi olarak önemli bir nokta oluşturmaktadır. Bu nedenle, ağlar ve sosyal sermayenin fiziksel mekânı olarak mahalle ve mahalle sakinlerinin ilişkilerine bakmak gereklidir.

Kumkapı'nın hem Ermenistanlı göçmenlerin hem de diğer ülkelerden gelen göçmenlerin bir araya geldiği mekân olmasının göçmenler için avantajlarından bir tanesi, yasa dışı olmanın yarattığı risklere karşı korunaklı bir alan yaratmasıdır. Her ne kadar görevi “yasa dışı” statüde olan kişileri yakalayıp sınır dışı etme sürecini işletmek olan İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesi Kumkapı'da olsa da; sakinlerinin büyük çoğunluğu göçmen olan bir mahallede yaşamak, Ermenistanlı göçmenler için bir anlamda ‘kalabalıkta kaybolmak’ anlamına da gelmektedir.

Göçmenlerin Kumkapı'da yaşamaya devam etmelerinin bir başka nedeni ise barınma ve iş olanaklarının yakınlığı gibi konulardaki kolaylıktır. Birçok göçmen mahallede yaşamaktan memnun olmasalar dahi, bir başka semtte “yasa dışı” statüleri nedeniyle ev bulmakta zorlanmaları; Kumkapı'da olan iş yerlerine bir başka semtten gidip gelmenin yaratacağı güçlükler –polisle

karşılaşma ihtimalinin ve yol masraflarının artması- mahallede kalmaya devam etmelerine neden olmaktadır.

Yani kızım büyüdü artık, bu semtte biraz zor geliyor bana artık. Ama iş yerine yakın, [başka semte taşınıldığı taktirde] yol parası falan çok oluyor, ev tutmak da zor. Ondan dolayı taşınmıyoruz. Bu bölgede yabancı çok olduğu için problem olmuyor (Hasmik¹⁹)

Diğer ülkelerden gelen göçmenlerle ilişkiler de büyük oranda mekânda birliktelik üzerinden sağlanmaktadır. Yapılan görüşmelerde, Kumkapı dışında yaşayan göçmenlerin hemen hiçbiri, diğer ülkelerden gelen göçmenlerle ilişkisi olduğunu söylememiştir. Yalnızca Kumkapı'da yaşayanlar, çeşitli ilişkileri olduğunu belirtmiştir. Ancak bu ilişkiler genellikle zaman ve mekânda sınırlı ilişkilerdir. Dolayısıyla Kumkapı yerel ve komşuluk ilişkilerinin kurulduğu mekân bağlamını oluşturması sebebiyle, Ermenistanlı göçmenlerin diğer gruplarla kurduğu ilişki ağları ve bu ağların içeriğini anlamak için de önemlidir.

Farklı kökenlerden göçmenlerle bir araya gelinen yerlerin başında iş yerleri gelmektedir; Kumkapı, Gedikpaşa ve Laleli'deki mağaza ve atölyeler, bu anlamda önemlidir.

Nune, İstanbul'a ilk geldiği dönemde çalıştığı mağazada birlikte çalıştığı Türkmenistanlı bir arkadaşı dışında başka bir ülkeden gelen başka bir arkadaşı olmadığını söylüyor. Türkmenistanlı arkadaşı ve aslında ablasının arkadaşı olan bir Kürt kadın arkadaşıyla birlikte, genelde evde toplandıklarını söylemektedirler. Şimdi çalıştığı yerde de sadece Ermeniler olduğu ve iş nedeniyle fazla vakti olmaması sebebiyle de başka kimseyle tanışamadığını belirtiyor.

Bazı durumlarda ise, göçmenlerin uyrukları köken ülkelerin birbirleriyle tarihsel, politik ve hatta açık çatışma içinde olduğu durumlar da önem kazanmaktadır. Azerbaycan ve Ermenistan bu duruma örnektir; Karabağ problemi, bunun yarattığı milliyetçilik ve düşmanlık söylemi hâlihazırda oldukça yoğundur. Bu ülkelerden gelen göçmenler, iş yerleri, mahalle gibi mekânsal sınırlılıklar dâhilinde de olsa bir araya gelmektedirler.

Ayakkabı yapım atölyesinde çalışan annesi ve ablasıyla çalışan Elina²⁰, spesifik bir ülke belirtmeden, göçmenlerin kökenlerinin problem yaratabildiğini söylerken, annesi daha ihtiyatlı bir tavır sergilemiştir. Yine de, göçmen olmak ortak paydasını hatırlatarak yanıt verdi.

Bizim gibi insanlar hep birbirini tutmak zorunda. Siyasetin meselesi farklı bizim farklı. Türkler, Kürt, Azeri, Ermeni göçmen

¹⁹ Kadın, 40 yaşlarında, işsiz. Görüşme Tarihi: Ekim, 2011.

²⁰ Kadın, 22 yaşında, ayakkabı atölyesinde işçi. Mart, 2012.

komşularım var. Kahve içeriz, konuşuruz. Ekmek parası için buradayız; siyasetin derdi başka (Anne²¹)

Ashtog, kendisiyle aynı kökenden olmayanların hepsi için şüphe taşımaktadır; ancak bu şüphe, belirli etnik gruplara yönelik olmaktan ziyade, Kumkapı'da var olan farklılığın çokluğu ve karmaşadan kaynaklanan güvensizlik gibi görünmektedir.

Yok, başka yabancılarla öyle işimiz olmaz; fazla öyle alışverişimiz olmaz. Bilmiyorum Türkmen var; çok yani, Kumkapı çok pislik bir yer. Her yerden var, dünyanın her yerinden var; zenci, Japon ne ararsanız var Kumkapı'da. Her türlü insan var ama öyle kimseyle işimiz olmaz (Ashtog²²)

Ancak yukarıdaki örnekler göçmenler arası dayanışmanın sıfır olduğu anlamına gelmemektedir; arkadaşlık gibi daha yakın ilişkilerin mevcut olduğu kadar apartman komşuluğu, iş olanaklarından haberdar etme gibi daha zayıf bağlantılar da mevcuttur. Örneğin iş ararken bunu nasıl yaptıkları sorulduğunda verilen cevaplardan bir tanesi, apartmanda ya da iş yerlerinde birlikte çalıştıkları *tanıdıklara* haber verdiklerini belirtmektedirler.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir ayrım yakın komşular ve mahalle sakinleri arasındadır. Göçmenler, iş ve barınma gibi konularda ağı *tanıdıklara* kadar genişletirken, zor durumda kaldıklarında ise *komşularla* sınırlandırmaktadırlar. Dolayısıyla ikinci durumda ilişki karşılıklı dayanışma ve destekle kendini gösteren güven biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan sosyal ağların içeriğini ise, *karşılıklılık* ilişkileri belirlemektedir. Aguliera ve Massey'in (2003) belirttiği gibi, göçmenlerin sosyal takas sisteminin bir parçası olmalarının nedeni, anlık geri ödemeler değil, gelecekte kendileri de ihtiyaç duydukları zaman, aynı ilişki ağının ve iletişim akışlarının onları da içine alacak şekilde genişleyeceğini ummalarıdır. Kumkapı'da göçmen ağı büyüklük ve çeşitlilik bakımında oldukça kapsamlı olmasına karşın, *diğerlerine güvenin* düşük ancak *karşılıklılık* beklentisinin yüksek olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, özellikle diğer ülkelerden gelen göçmenlerle ilişkiler için, benzer ihtiyaçlar ve kaygılarla yaşayan göçmenlerin zayıf bağlara dayanan, köprü kuran sermaye olduğu söylenebilir.

Etnik Bağlar

Aynı toplumsal, tarihsel, dinsel, vb. köklerden gelmek göç sonrası ağların oluşumunda önemli bir faktördür. Bu nedenle, bu kısımda, Ermenistanlı göçmenler ile Türkiyeli Ermeni azınlığın ilişkileri irdelenecektir.

²¹ Kadın, 40 yaşlarında, ayakkabı atölyesinde işçi. Mart, 2012.

²² Erkek, 23 yaşında, ayakkabı atölyesinde işçi. Görüşme Tarihi: Mart, 2012.

Ermenistan göçmenleri ve Ermeni azınlığı konumlandırmak için, etnisite/ alt-etnisite (ethnicity/subethnicity) ayrımına başvurulabilir. Alt-etnisite, bir etnisite içinde farklı ülke uyruklarına tabi grupların var olduğu durumları anlatır. Alt-etnisite, aynı etnik kökenden, fakat farklı ülkelerden gelen akışlar sonucunda oluşur; hatta eski göçmenlerin hedef ülkede doğan sonraki kuşaklarını da kapsayabilir. Burada ortak paydayı aynı etnisiteye mensubiyet oluşturmakla birlikte, her bir grup farklı milli kimlik ve miras taşır. Los Angeles'da yaşayan ve farklı ülkelerden gelmiş olan Ermeni komünitelerini, sosyo-ekonomik yapı, eğitim, sosyal ve ekonomik ağ yapıları gibi özellikleri analiz ederek, etnisitenin karakteristiklerinin, alt-etnisitenin karakteristiklerini maskeleyişini ortaya koymuştur (Sabagh, vd., 1989-1990). Bu tanımlama çerçevesinde, Türkiyeli Ermeniler ve Ermenistanlı Ermenilerin, aynı etnik kökenden olmalarına karşın, etnisite-içi farklılıkları ve sınırları nedeniyle, Ermeni etnisitesi içinde birer alt-etnisite oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Sovyetlerin dağılmasından önce Türkiye Ermenileri ve Ermenistan/Ermenistan Ermenileri arasındaki ilişkiler oldukça seyreklerdir. Aradaki ilişki, dini amaçlı Ermenistan Eçmiadzin Başpatrikliği'ni ziyaret ve iki ülkeye bölünmüş olan akrabalar arasındaki mektuplaşmalardan ibaretti. İki grup birbirlerinin varlığından haberdar olmakla birlikte, bir diğeri hakkında yaşamı hakkında bilgileri çok sınırlıdır. Sovyetlerin dağılmasının ardından, Türkiyeli Ermenilerin Ermenistan'a turistik, dini yolculukları ve Ermenistanlı göçmenlerin Türkiye'ye çalışmaya gelmeleri ilk karşılaşma ve tanışma anını oluşturmuştur²³.

İstanbul'da bir Ermeni olan Bercuhi Berberyan'ın Ermenistan'a ilk ziyaretini anlattığı kitabı *Ermenistan'da Bir Türkiyeli*, bu anlamda ilginç bir örnektir. Türkiyeli bir Ermeni'nin "başka Ermenilerin vatanı"na yaptığı gezi sırasında, Ermenistan ve Ermenilerle tanışması, şaşkınlığı, kızgınlığı ve dönüşümü anlatılmaktadır.

Dolayısıyla Türkiyeli Ermeniler ve Ermenistanlı Ermenilerin karşılaşması beraberinde, iki alt-etnisitenin üyeleri arasında çeşitli gerilimleri de beraberinde getirmiştir (Körükmez, 2011). Söz konusu gerilimlerin yanı sıra, aynı etnisiteye mensup olmaktan kaynağını alan bir dayanışma ve yardımlaşma ağının da ortaya çıktığı görülmektedir.

Ermenistanlı göçmenler için Türkiyeli Ermenilerin varlığı, Türkçe bilmemelerinin yarattığı problemlerin üstesinden gelmek için önemli bir olanaktır. Ermenilerin ev ve iş yerlerinde çalışmak, Türkçe öğrenmeleri için onlara bir ortam yaratmakta ve süre tanımaktadır. Türkçe bilmeyen göçmenlerin iş bulmaları veya daha iyi koşullarda ve daha iyi ücretli iş bulmaları

²³ Özdoğan vd., çalışmalarında Türkiye-Ermenistan-Diaspora olarak tanımladıkları Üç Ermenilik'i ele aldıkları bölümde, Türkiyeli Ermenilerin, Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının onlar için ne ifade ettiklerine dair görüşlerine yer vermişlerdir (2009: 342-348).

zorlaşmaktadır. Alan çalışması kapsamında gerçekleştirilen ziyaretlerin birinde, Maria, kendisi gibi göçmen olan ve bir Ermeni yaşlıya bakan elli yaşlarındaki arkadaşıyla, bakıcı arayan birisinden bahsetmekteydiler. Birkaç isim, Türkçe bilmemeleri sebebiyle, Maria ve arkadaşı tarafından elendi. Bu durum oldukça yaygındır; hemen hemen bütün görüşmelerde Türkçe bilmenin öneminin altı çizilmiştir. Türkçe bilmeyenlerin daha kötü koşullarda ve düşük ücretlerle iş bulabileceği veya hiç bulamayacağı dile getirilmiştir.

Türkiyeli Ermenilerin, Göçmen Ermenileri istihdam etmelerinin sebebi ise özellikle çocuk ve yaşlı bakımında önemli olan Ermenice bilmeleri ve aynı etnisiteye aidiyetten kaynaklanan güven hissi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla göçmenlerin kendi kurdukları ağların yanı sıra, Türkiyeli Ermenilerin oluşturduğu ağa erişimlerinin de olması gereklidir. Bu ağa ulaşmak için ise çalışma ve iş alanında "tavsiye edilebilir" olmaları gerekir. İş yerlerinde, gerekli olduğu durumlarda, insani sermaye –yabancı dil bilgisi veya işi bilmek- önemli etken olarak ortaya çıkmakla birlikte, insani sermaye dışında "ahlaklılık", "dürüstlük", "çok çalışma" ve zaman zaman da "iyi eğitilmiş" olmak biçiminde sıralanabilir.

İş ve çalışma alanının dışında, kriz durumlarında yardıma erişme, destek alma ve genel olarak ihtiyacı olanların (maddi veya ayni) yardıma ulaşması için de Türkiyeli Ermenilerin rolü vardır.

Bireysel ilişkilerin yanı sıra Ermeni azınlık kurumlarının da ağ içinde önemli bir noktada durduğunu belirtmek gerekir. Azınlık kurumları kilise, okul, hastane, sanat, spor ve kültür derneklerini kapsamaktadır.

İlk olarak, kiliselerin göçmen ve göçmen olmayan Ermenileri aynı mekânda fiziksel olarak buluşturması önemlidir. Kilise dışında, iki grubun bir araya gelebilme ihtimalleri oldukça düşüktür. Bu nedenle, Kumkapı, Gedikpaşa ve Feriköy civarında yer alan kiliseler, cemaati en kalabalık olan kiliseler olması sebebiyle göçmenlerin de en yoğun gittikleri kiliselerdir. Göçmen ve göçmen olmayan Ermenilerin aynı mekânda buluşması, daha önce de belirtildiği gibi haber, dedikodu, iş olanaklarını içeren enformasyonun akışını sağlamanın yanı sıra, ihtiyaçlar ve olası çözümler konusunda da bir alan açmaktadır.

İş, barınma, para, hastalık vb. konularda problemi olan göçmenler, kilisenin ruhani komisyonunda yer alan kişilere ya da kilise çalışanlarına problemlerini iletirken; bu kişiler de söz konusu problemlere çözüm sağlayabilecek cemaat üyeleriyle iletişimi sağlamaktadırlar. Kilise, iki grup arasında bir düğüm noktası oluşturmaktadır. Göçmenler, iletişim kurmak ve yardım sağlamak için kiliseyi köprü olarak görürken, Türkiyeli Ermeniler ise kiliseyi bir güven referansı olarak görmektedirler.

İkinci olarak, her bir kilisenin Fakirlere Yardım Birimleri bulunmaktadır. Bu birimlerin asıl amacı, yerli cemaatten ihtiyacı olanlar için yardım toplamak ve dağıtmaktır. Ancak göçmenlerin gelişinden sonra, bu birim aracılığıyla, sınırlı da olsa, göçmenlere yardım verilebilmektedir. İki ayrı kilisede, kilise yöneticileri ve

çalışanları yapılan görüşmelerde, kilisenin parasal olarak göçmenlere yardım etme olanağının kısıtlı olduğu, ancak bunun dışındaki konularda yardımcı olduklarını söylemektedirler. Kumkapı'da bulunan Santa Maria Kilisesi her Perşembe günü ihtiyacı olan göçmenler için kıyafet yardımı yapmaktadır. Benzer şekilde Gedikpaşa'da bulunan bir başka kilise, kullanılmış eşya dağıtmaktadır. Kumkapı ve Gedikpaşa sadece Ermenistanlı değil, diğer ülkelerden gelen pek çok göçmene ev sahipliği yaptığı için söz konusu yardımlar, artık sadece Ermenistanlı göçmenlere yönelik değil tüm göçmenlere yapılmaktadır.

Bir ay, bir ay diyorum ama yirmi iki gün sonra buldum bu kilise geldim. Baktım Ermeniler geliyor, onlar da Türkçe konuşuyor ama anladım Ermeni bunlar; birisi yardım etti, bir işe koydu. Biraz para aldım, sonra ben buldum iş (Alex²⁴)

Göçmenler için bir başka önemli kurum azınlık yayın organları, yani gazetelerdir. Türkiye'de yayın yapmakta olan üç tane Ermeni azınlık gazetesi yer almaktadır: Jamanak, Nor Marmara ve Agos. Jamanak yüz, Nor Marmara yetmiş yıldan fazla zamandır yayın yapmakla birlikte Agos gazetesi on altı yıldır yayın yapmaktadır. Ancak Agos gazetesi, etki bakımından sadece Ermeni azınlık değil, diğer kesimlere de ulaşabilmektedir. Bunda elbette ki yayın içeriği kadar yayın dili de önemlidir; Jamanak ve Nor Marmara Ermenice, Agos Ermenice ve Türkçe yayınlanmaktadır.

Gazeteler, Ermenistanlı göçmenler için kiliseler kadar etkin olmasa ve bireysel ilişkilerle sınırlı olsa da önemli bir kanaldır. Bu kanal birkaç şekilde işlemektedir. Birinci işleyiş, genel olarak göçmenlerin kim oldukları, neden Türkiye'de oldukları ve problemleri ile ilgili yapılan haberler, göçmen çocuklarının okullara kabul edilmesi örneğinde olduğu gibi, tüm göçmenlerin durumlarının iyileştirilmesi biçimindedir. İkinci olarak, bu gazeteler göçmenlerin Türkiye ve Türkiyeli Ermeniler ile ilgili bilgi edindiği, gündemi takip ettikleri mecradır. Göçmenlerin büyük kısmı, azınlık gazetelerini, özellikle Agos'u takip ettiklerini söylemektedirler. Üçüncü olarak, göçmenler, çeşitli problemlerini çözmek amacıyla bu gazetelere başvurumaktadırlar. Her bir gazetenin göçmenlere yönelik tutumu ve kendilerine ulaşan göçmenlerle iletişimi farklılık göstermektedir.

Azınlık hastaneleri ise göçmenlerin potansiyel olarak sağlık desteği almak ve iş için başvurabilecekleri kurumlar arasında yer alacağı varsayılabilir. Ancak, yapılan mülakatlarda, göçmenler sağlık problemleri yaşadıklarında azınlık hastanelerine gitmediklerini belirtmişlerdir. Hastalık ya da acil sağlık problemleri olduğunda nereye başvurdukları sorulduğunda, göçmenlerin hemen hepsi, herhangi bir özel hastaneye gittiklerini belirtmektedirler. Birçoğu daha önce azınlık hastanelerine gittiklerini fakat onların diğer özel hastanelerle en

²⁴ Erkek, 60 yaşlarında, emekli. Görüşme Tarihi: Şubat 2012.

azından bir farklarının olmadığını söylemektedirler. Bu hastanelerde, ücretsiz ya da daha ucuz hizmet almak göçmenler için söz konusu değildir.

Fark eden yok 'parayı veren düdüğü çalar' demiş. O kadar ki her hastane paralı olduğu için diyorsun yabancıyım biraz fiyatları düşürüyorlar düşürebildikleri kadar... ben hiç Ermeni hastanesine gitmedim. Kadıköy'de bir sürü hastane var oralara gidiyorum. Ne farkı var? (Saro)

Hastaneler, göçmenlere iş olanağı sağlama konusunda ise oldukça çekinceli davranmaktadır. Sağlık Bakanlığına bağlı olarak çalıştıkları için, kayıt dışı eleman çalıştırmamaya özen gösterdikleri belirtilmektedir. Ancak, yine de, sınırlı sayıda kadın göçmen, ağır durumda olan –felçli vakaları gibi- hastaların gece bakımını yapabilmektedirler.

Sanat ve kültür kurumlarında ise Ermeni göçmenler neredeyse hiç varlık göstermemektedirler. Az sayıda Ermenistanlı göçmen, kültür sanat etkinliklerine izleyici olarak katılmaktadır. Bu tür etkinliklere katılım için, etkinliklerden haberdar olmak ve etkinliğin ücretini karşılayabilmek gerekmektedir. Çoğunlukla göçmenler, ne haber ağının içinde yer almaktadırlar ne de etkinliklerin ücretini ödeyebilecek ekonomik güze sahiptirler. Göçmenler arasında sanatçı olanlar yer almakla birlikte, burada yeteneklerini değerlendirme konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Örneğin Larissa, Sovyet döneminde önemli ödüller almış bir aktris olmasına rağmen burada ücretsiz olarak çocuklara eğitim verme fırsatının dahi eline geçmediğini anlatmaktadır.

Sonuç

Ermenistan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan göç, bir yandan tüm politik kısıtlamalara rağmen iki ülke arasında akışların başlatıcısı olmuştur. Diğer yandan ise, bu akış tek taraflı bir akış olarak kalmamıştır. Göçmenlerin gidiş-gelişleri ve gönderileri ile fiziksel; iletişim araçları yoluyla kurulan ilişki ise sanal akışları oluşturmuştur. Söz konusu akışlar uzamı içerisinde, bir ulus-ötesi alanın (Basch, vd., 1994) doğduğunu söylemek mümkündür.

Ağlar, göçmenler, göçmen olmayanlar ve postansiyel göçmenleri, zaman ve mekânda birbirine bağlar. Bir yandan yardımlaşma ve dayanışma kanalları oluşturmasıyla, göç sürecinin getirdiği yükleri azaltırken, bir yandan da bazılarının, cinsiyet, sınıf, etnisite vb. sebeplerle kısıtlanma ve dışlanmasına yol açabilir.

Ermenistan'dan Türkiye'ye göç örneğinde, göçmen ağlarının birkaç niteliği ayırt edilebilir. Birincisi, ağ içinde güçlü (aile, akraba) ve zayıf (komşuluk, tanışıklık) bağların bir arada var oluşudur. Göç öncesinde, zayıf bağlar, sınırlı malumat ve korku ve belirsizliğe rağmen, göç kararı alınabilmiştir. Zayıf bağlar, göç öncesinde, Türkiye'deki fırsatlar konusunda ve en azından ilk aşamada gidilecek yer –Kumkapı- konusunda malumat sağlarken; göç sonrasında, iş bulma konusunda işlevseldir. Güçlü bağlar ise, potansiyel göçmenlerin, aile

üyeleri ve akrabalarına güvenerek göç zincirine eklenmesinde motivasyon sağlamaktadır. Göç sonrasında ise, kriz durumlarında yardım bulmanın kaynağıdır.

Ancak bu göç örneğinde, belirgin ağ özelliklerinden bir tanesi, etnisite temelli kurulan bağların oluşturduğu ağıdır. Ermenistanlı Ermeniler ve Türkiyeli Ermeniler, etnik aidiyetleri kanalıyla bir araya gelmektedirler. Aynı etnisiteye mensup olmak, bir taraftan bağ kuran öge olarak ortaya çıkarken, diğer yandan ise farklı alt-etnisitelerden gelmek bir çatışma yaratmaktadır. Bu anlamda, etnisite, kaynaklara ulaşmada önemli bir faktör olarak ortaya çıkarken, bir yandan da aynı etnik grup içinde kısıtlama ve dışlanmanın bir parçası durumundadır.

Kaynaklar

- AGUILERA, Michael B.; MASSEY, Douglas S. (2003). Social Capital and the Wages of Mexican Migrants: New Hypotheses and Tests. *Social Forces*, 82(2), 671-701.
- AKALIN, Ayşe, 2007, "Hired as a Caregiver, Demanded as a Housewife: Becoming a Migrant Domestic Worker in Turkey", *European Journal of Women's Studies*, 14(3), 209-225.
- AKSOY, Asu; ROBINS, Kevin, 2008, "*Banal Transnationalism: The Difference that Television Makes*", Transnational Communities Program, WPTC-02-08. <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-02-08%20Robins.pdf>
- ANDERSON, Bridget, 2011, *Reproductive Labour and Migration, Transnational Communities Programme Working Paper Series, WPTC-02-01*. <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-02-01%20Anderson.doc.pdf>
- BASCH, Linda; GLICK SCHILLER, Linda; SZANTON BLANC, Cristina, 1994, *Nations Unbound: Transnational Projects, Post-Colonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*, Amsterdam: Gordon and Breach.
- BERBERYAN, B. (2009) *Ermenistan'da Bir Türkiyeli*, İstanbul: Metis Yayınları.
- CHOBANYAN, 2012, *Circular Migration in Armenia*, CARIM-East Explanatory 2012/70, Florence: EUI, RSCAS. http://www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2012-70.pdf
- BOYD, Monica, 1989, "Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas", *International Migration Review*, 23(3), 638-670.

- DANIŞ, Didem, 2007, "A Faith that Binds: Iraqi Christian Women on the Domestic Service Ladder of Istanbul", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(4), 601-615
- DERDERIAN, Dzovinari 2007, "Border Opening Impacts: Labour and Product Market Integration", *Armenian Journal of Public Policy/Proceedings, Mart*, 161-174.
- GOLD, Steven J., 2005, "Migrant Networks: A Summary and Critique of Relational Approaches to International Migration" (içinde), ROMERO, Mary, ve MARGOLIS, Eric (Edt), *The Blackwell Companion to Social Inequalities*, Malden MA: Blackwell.
- GOSS, Jon; LINDQUIST, Bruce, 1995, "Conceptualizing International Labor Migration: A Structuration Perspective", *International Migration Review*, Vol. 29, No. 2, pp. 317-351
- IOM, 2008, *Migration in Armenia: A Country Profil*, Geneva: IOM
- IOM, 2009, *Migration and Development. Armenia Country Study*, Subregional Office for Eastern Europe and Central Asia, Yerevan
- IVAKHNYUK, 2006, "Migrations in the CIS region: Common Problems and Mutual Benefits", *International Symposium, "International Migration and Development"*. Turin, Italy
- KÖRÜKMEZ, Lülüfer, 2011, "Immigrant Women, Immigrant Men: A Way to Changing Identity", *Sosyoloji Dergisi*, sayı 23-24.
- MAKARYAN, Shushanik, 2012, "Estimation of International Migration in Post-Soviet Republics", *International Migration*, s. 1-21. DOI:10.1111/j.1468-2435.2012.00740.x
- MESCH, Gustavo S. (2002). Between Spatial and Social Segregation among Immigrants: The Case of Immigrants from the FSU in Israel. *International Migration Review*, 36(3), 912-934.
- OSCE, 2008, *Return Migration to Armenia in 2002-2008*, Yerevan: Asoghik. [http://www.ast.am/files/Return%20Migration%20to%20Armenia%20in%202002-2008%20\(Eng\).pdf](http://www.ast.am/files/Return%20Migration%20to%20Armenia%20in%202002-2008%20(Eng).pdf)
- OZINIAN, A., 2009, Identifying the State of Armenian Migrants in Turkey. A Sociological Qualitative Research, Eurasia Partnership Foundation http://www.epfound.am/files/epf_migration_report_feb_2010_final_march_5.pdf
- ÖZDOĞAN, G. G.; ÜSTEL, F.; KARAKAŞLI, K.; KENTEL, F., 2009, *Türkiye'de Ermeniler Cemaat-Birey-Yurttaş*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- PARREÑAS, Rhacel Salazar, 2000, "Migrant Filipina Domestic Workers and the International Division of Reproductive Labor", *Gender & Society*, 14 (4), 560-580.

- SABAGH, George; BOZORGMEHR, Mehdi; DER-MARTİROSIAN, Claudia, 1990, "Subethnicity: Armenians in Los Angeles", *California Immigrants in World Perspective: The Conference Papers*, UC Los Angeles. <http://escholarship.org/uc/item/7jp6m12s>: Institute for Social Science Research.
- SASSEN, Saskia, 2000, "Women's Burden: Counter-Geographies of Globalization and the Feminization of Survival", *Journal of International Affairs*, 53 (2), 503-524
- TAŞÇI, Nvart, 2010, "Armenian Migrants in Turkey: History of a Journey", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Boğaziçi University, Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul.
- TOKSÖZ, G.; ERDOĞDU, S; KAŞKA, S., 2012, *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*, Ankara: IOM http://www.turkey.iom.int/documents/Labour/IOM_irregular_labour_migration_tr_06062013.pdf
- TOKSÖZ, Gülay; ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ, Çağla, 2012, "Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey" (içinde), PAÇACI ELİTOK, S. & STRAUBHAAR (Eds.), T., *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities*, Hamburg: Hamburg University Press.
- YUDINA, Tatiana Nikolaevna, 2005, "Labour Migration into Russia: The Response of State and Society", *Current Sociology*, 53(4), 583–606.